EVFEMIYA VA DISFEMIYANING PRAGMATIK FUNKSIYALARI (MAQOLLAR MISOLIDA)

Raimova Nodira Baxtiyarovna
Guliston davlat universiteti
Tayanch doktaranti
nodira.baxtiyorovna.raimova@gmail.com
Ilmiy rahbar: **Raupova Laylo Raximovna**,
Renessans ta'lim universiteti professori,
filologiya fanlari doktori
Laylo-74@mail.ru

Annotatsiya o'zbek tilida

Mazkur maqolada o'zbek va ingliz tillaridagi maqollar misolida evfemiya va disfemiyaning pragmatik funksiyalari tahlil qilinadi. Evfemiya va disfemiya tilning muhim pragmatik vositalari bo'lib, ular muloqot jarayonida ma'lum kommunikativ maqsadlarni amalga oshirishga xizmat qiladi. Tadqiqot davomida maqollarda uchraydigan evfemik va disfemik birliklarning nutqiy ta'sir kuchi, baholash funksiyasi, tarbiyaviy ahamiyati hamda lingvomadaniy xususiyatlari qiyosiy jihatdan o'rganildi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, evfemiyalar kommunikativ vaziyatni yumshatish va xushmuomalalikni ta'minlashga xizmat qilsa, disfemiyalar tanqid, ogohlantirish va salbiy baho berish vositasi sifatida namoyon bo'ladi.

Kalit so'zlar: evfemiya, disfemiya, pragmatika, paremiologiya, maqol, kommunikativ funksiya, lingvomadaniyat, baholash kategoriyasi.

Annotation in English

This article examines the pragmatic functions of euphemisms and dysphemisms in Uzbek and English proverbs. Euphemisms and dysphemisms are important pragmatic devices that perform various communicative functions in speech. The study investigates their persuasive power, evaluative role, educational significance, and linguocultural characteristics within paremiological units. The findings reveal that euphemisms contribute to politeness and communicative harmony, whereas dysphemisms serve as means of criticism, warning, and negative evaluation.

Keywords: euphemism, dysphemism, pragmatics, paremiology, proverb, communicative function, linguoculture, evaluation.

Аннотация на русском языке

В данной статье анализируются прагматические функции эвфемизмов и дисфемизмов на материале узбекских и английских пословиц. Эвфемизмы и дисфемизмы являются важными прагматическими средствами языка, выполняющими различные коммуникативные функции в речи. В исследовании рассматриваются их воздействующая сила, оценочная роль, воспитательное значение и лингвокультурные особенности. Результаты показывают, что эвфемизмы способствуют смягчению коммуникации и поддержанию вежливости, тогда как дисфемизмы используются для выражения критики, предупреждения и негативной оценки.

Ключевые слова: эвфемизм, дисфемизм, прагматика, паремиология, пословица, коммуникативная функция, лингвокультура, оценочность.

Kirish

Zamonaviy tilshunoslikda pragmatika til birliklarining nutq jarayonidagi funksional imkoniyatlarini o‘rganadigan muhim yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Til vositalarining pragmatik xususiyatlarini tadqiq qilish nutq ishtirokchilarining maqsadi, kommunikativ vaziyat va madaniy omillarni chuqurroq tushunishga imkon beradi. Evfemiya va disfemiya hodisalari aynan pragmatik til birliklari sifatida insonlarning nutqiy faoliyatida muhim o‘rin tutadi.

Evfemiya noqulay, qo‘pol yoki salbiy mazmundagi tushunchalarni yumshoqroq shaklda ifodalash vositasi bo‘lsa, disfemiya aksincha, ma'lum voqea yoki shaxsga nisbatan salbiy munosabatni kuchaytirish maqsadida qo‘llanadi. Ushbu hodisalar paremiologik birliklarda, xususan maqollarda ham faol namoyon bo‘ladi.

Evfemiya va disfemiyaning pragmatik mohiyati

Pragmatik nuqtai nazardan evfemiya va disfemiya kommunikativ strategiyalarning tarkibiy qismi hisoblanadi. Nutq sohibi muayyan maqsadga erishish uchun ushbu vositalardan foydalanadi.

Evfemiyaning asosiy vazifasi suhbatdoshning hissiyotlariga salbiy ta'sir ko‘rsatmaslik, muloqotdagi ijtimoiy muvozanatni saqlash va hurmatni ifodalashdan iborat.

Disfemiyaning vazifasi esa salbiy baholash, tanqid qilish, ogohlantirish yoki ma'lum bir hodisaga nisbatan keskin munosabat bildirish hisoblanadi.

Maqollarda ushbu funksiyalar xalqning asrlar davomida shakllangan tajribasi va axloqiy qarashlarini ifodalash vositasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Evfemiyaning xushmuomalalik funksiyasi

Evfemiyalar maqollarda odob-axloq me'yorlarini saqlashga xizmat qiladi. Ayniqsa o‘lim, kasallik, qashshoqlik va keksalik bilan bog‘liq mavzularda evfemik ifodalar keng qo‘llaniladi.

Masalan:

"Ajal yetsa, tog‘ ham to‘siq bo‘lolmas."

Mazkur maqolda "o‘lim" so‘zi o‘rniga "ajal" leksemasi ishlatilgan. Bu esa fikrni yumshoqroq ifodalash imkonini beradi.

Ingliz tilida:

"Death pays all debts."

Ushbu maqolda ham o‘lim tabiiy hayotiy jarayon sifatida talqin qilinadi va keskin emotsional bo‘yoqdan qochiladi.

Evfemiyalar kommunikativ ziddiyatlarni kamaytirish va nutq madaniyatini saqlashda muhim ahamiyatga ega.

Disfemiyaning baholash funksiyasi

Disfemiyalar salbiy baholashning kuchli vositasi hisoblanadi. Ular ko‘pincha axloqiy me'yorlardan chetga chiqadigan xatti-harakatlarni qoralash uchun ishlatiladi.

Masalan:

"Dangasaning noni ham achchiq."

Mazkur maqolda dangasalik salbiy hodisa sifatida keskin baholanadi.

Ingliz tilida:

"A fool and his money are soon parted."

Bu maqolda nodonlik salbiy sifat sifatida tanqid qilinadi.

Disfemiyalar tinglovchiga kuchli ta'sir ko‘rsatadi va ma'lum xulq-atvor namunalaridan voz kechishga undaydi.

Tarbiyaviy va didaktik funksiya

Maqollarning asosiy vazifalaridan biri tarbiyaviy ahamiyat kasb etishidir. Evfemik va disfemik birliklar ushbu vazifani amalga oshirishda muhim rol o‘ynaydi.

Evfemiyalar insonlarni muloyimlik, hurmat va sabr-toqatga chaqirsa, disfemiyalar salbiy illatlardan ogohlantiradi.

Masalan:

"Yaxshi so‘z jon ozig‘i."

Mazkur maqol muloyim va ehtiyotkor nutqning ahamiyatini ta'kidlaydi.

"Yolg‘onchining bir kuni."

Ushbu maqol esa yolg‘onchilikni qoralash orqali tarbiyaviy vazifani bajaradi.

Lingvomadaniy funksiya

Evfemiya va disfemiyalar xalqning madaniy qadriyatlarini aks ettiradi. O‘zbek maqollarida hurmat, andisha, kattaga izzat kabi tushunchalar ustuvor bo‘lsa, ingliz maqollarida individuallik, mas'uliyat va amaliy fikrlash ko‘proq namoyon bo‘ladi.

Masalan, o‘zbek maqollarida o‘lim ko‘pincha taqdir va ilohiy iroda bilan bog‘lansa, ingliz maqollarida hayotning muqarrar qonuni sifatida talqin qilinadi.

Bu esa evfemiya va disfemiyalarning nafaqat til hodisasi, balki madaniy fenomen ekanligini ko‘rsatadi.

Qiyosiy tahlil

Tahlil mezoni	**Evfemiya**	**Disfemiya**
Pragmatik maqsad	Yumshatish	Kuchaytirish
Emotsional ta'sir	Ijobiy	Salbiy
Kommunikativ vazifa	Xushmuomalalik	Tanqid va ogohlantirish
Baholash xarakteri	Neytral yoki ijobiy	Salbiy
Tarbiyaviy ahamiyati	Hurmat va odobni targ‘ib qiladi	Salbiy illatlarni qoralaydi

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, evfemiya va disfemiya maqollarning pragmatik salohiyatini belgilovchi muhim vositalar hisoblanadi. Evfemiyalar kommunikativ muhitni yumshatish, hurmat va xushmuomalalikni ta'minlashga xizmat qilsa, disfemiyalar salbiy baholash, tanqid va ogohlantirish funksiyalarini bajaradi. O‘zbek va ingliz maqollarida ushbu vositalarning qo‘llanishi milliy madaniyat, mentalitet va kommunikativ qadriyatlar bilan chambarchas bog‘liqdir. Shuning uchun evfemiya va disfemiyalarni pragmatik nuqtai nazardan o‘rganish paremiologik birliklarning lingvistik hamda lingvomadaniy mohiyatini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Allan K., Burridge K. Euphemism and Dysphemism: Language Used as Shield and Weapon. Oxford University Press, 1991.

2. Allan K., Burridge K. Forbidden Words. Cambridge University Press, 2006.

3. Mieder W. Proverbs: A Handbook. Greenwood Press, 2004.

4. Leech G. Principles of Pragmatics. London: Longman, 1983.

5. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge University Press, 1987.

6. Safarov Sh. Pragmalingvistika. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2008.

7. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati. Toshkent, 1992.

8. Mirzayev T., Musoqulov A. O‘zbek xalq maqollari. Toshkent: Sharq, 2005.

9. Jo‘rayev M. O‘zbek paremiologiyasi masalalari. Toshkent, 2011.

10. Ismatullayeva N. Lingvopragmatika asoslari. Toshkent, 2019.